

อทินนาทานกับประเด็นปัญหา การครอบครองทรัพย์สิน Adinnadana and Adverse Possession Problem

ปฐมรัตน์ สุชียามานนท์
Patomrat Sukeeyamanont

นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษาว่าพุทธจริยธรรมจะตอบปัญหาเรื่องการครอบครองทรัพย์สินในสังคมไทยได้อย่างไร แนวคิดเรื่องการครอบครองทรัพย์สินไม่ได้รับการยอมรับในประเทศไทยจนกระทั่งมีการบัญญัติกฎหมายให้ทันสมัย การครอบครองทรัพย์สินเป็นการเข้าถือเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นตามเงื่อนไขของกฎหมายจนทำให้ได้ทรัพย์สินนั้นมาอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ในขณะที่การกระทำอทินนาทานก็เป็นการถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นโดยเจ้าของไม่อนุญาต เมื่อนำแนวคิดเรื่องการครอบครองทรัพย์สินมาเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องอทินนาทานในพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วจะพบว่าเหมือนกัน เพราะว่าทั้งสองแนวคิดจะเน้นไปที่เจตนาที่ไม่บริสุทธิ์ของผู้กระทำ แต่ผลของการครอบครองทรัพย์สินในกฎหมายไทยนั้นกลับแตกต่างจากผลของการกระทำอทินนาทาน ความแตกต่างของผลของการกระทำทั้งสองกรณีนี้ทำให้สังคมไทยเกิดความขัดแย้งขึ้น เนื่องจากเป็นผลที่ตรงกันข้ามกันระหว่างกฎหมายกับคำสอนของพระพุทธศาสนา การแก้ไขปัญหาคดีที่ดียุติกันจะต้องตรวจสอบหาสาเหตุอันแท้จริงของปัญหาเสียก่อน จากนั้นจึงจัดการแก้ไขปัญหามาจากสาเหตุต่างๆ ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ซึ่งก็คือรัฐควรแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการครอบครองทรัพย์สิน และบุคคลควรใช้ความเสียสละ ความเมตตา และปัญญาในการกำจัดกิเลสของตนให้หมดสิ้นไป

Abstract

This article is to find out how Buddhist ethics answers the adverse possession problem in Thai society. The concept of adverse possession has not been accepted in Thailand until Thai modern law is written. The adverse possession is an action against another person's property according to conditions written in the law and it makes an actor receive the property legally. In comparison, the concept of adverse possession is similar to that of adinnādāna, which means an immoral action against another person's property, in Theravāda Buddhism because they concentrate on the negative intentions of an actor. However, the reaction of the adverse possession in Thai law is different from that of adinnādāna. This brings Thai society to be in conflict because it is the contrast between the law and the teachings of Buddhism. The best way to solve the problem is by examining its roots and solving it from the factors in the right way. Accordingly, this law should be changed by the Thai government and defilement should be abolished by abandonment, love, and wisdom.

๑. บทนำ

การครอบครองปรปักษ์เป็นคำที่นักกฎหมายไทยใช้สื่อถึงการเข้าไปครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ จนทำให้ได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นไปด้วยอายุความแห่งกฎหมาย ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ได้บัญญัติหลักการครอบครองปรปักษ์ไว้ในมาตรา ๑๓๘๒ ว่า “บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบและโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปี ฐานว่าบุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์”^๑ ก่อนที่ประเทศไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้น ประเทศไทยยังไม่มีบทกฎหมายที่สนับสนุนการครอบครองปรปักษ์ เนื่องจากที่ดินในสมัยก่อน เป็นของพระเจ้าแผ่นดินไม่ใช่ของราษฎร จึงไม่อาจมีการครอบครองปรปักษ์ได้^๒ เพราะการครอบครองปรปักษ์เป็นเรื่องระหว่างราษฎรเท่านั้น ต่อมาเมื่อประเทศไทยปฏิรูประบบกฎหมายให้ทันสมัยจึงได้รับหลักกฎหมายเรื่องการครอบครอง

^๑ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖, (กรุงเทพมหานคร: อจตยาภิเณนียม, ๒๕๕๓), หน้า ๔๑๖.

^๒ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช, อธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะทรัพย์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๒๐), หน้า ๔๙๘-๔๙๙.

ปรปักษ์จากกฎหมายโรมันมาใช้^๓ ซึ่งเป็นที่มาของความขัดแย้งทางความคิดของคนในสังคมไทยว่า แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์ขัดต่อกฎหมายไทยเรื่องการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของสมาชิกในสังคมหรือไม่

แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์เป็นประเด็นที่ทำลายต่อหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนา เนื่องจากลักษณะของการกระทำเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ เช่นเดียวกับการกระทำอภินันทนาการ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของคฤหัสถ์ในศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ และกุศลกรรมบถสิบที่ว่า “อภินันทนา เวรมณี” แปลว่า เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย เว้นจากการลัก โกง ละเมิดทรัพย์สิน ทำลายทรัพย์สิน^๔

ตามหลักของเหตุผลแล้ว เมื่อการกระทำอภินันทนาการเป็นการกระทำที่ไม่พึงประสงค์ในสังคม เนื่องจากเป็นการละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลอื่น ผู้กระทำความผิดอภินันทนาการสมควรได้รับโทษทั้งจากทางกฎหมายบ้านเมือง และจากกฎแห่งกรรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา การครอบครองปรปักษ์ซึ่งเป็นการกระทำในลักษณะเดียวกันย่อมสมควรได้รับผลเช่นเดียวกับความผิดอภินันทนาการด้วย แต่เหตุใดกฎหมายไทยจึงคุ้มครองกรณีครอบครองปรปักษ์ให้ไม่ต้องรับโทษ อีกทั้งผู้ครอบครองปรปักษ์ยังได้รับรางวัลแห่งการนี้ด้วยคือ การได้กรรมสิทธิ์เมื่อครอบครองทรัพย์สินนั้นตามเงื่อนไขของกฎหมาย ความขัดแย้งที่น่าเสนอไปแล้วข้างต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจจะศึกษาว่า พุทธจริยธรรมจะตอบปัญหาเรื่องการครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทยอย่างไร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาปัญหาอันเกิดจากการครอบครองปรปักษ์ เพื่อศึกษาปัญหาและเกณฑ์ตัดสินอภินันทนาการในพระพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์พุทธจริยธรรมว่าด้วยการครอบครองปรปักษ์

๒. การครอบครองปรปักษ์ในสังคมไทย

คำว่า “การครอบครองปรปักษ์” (adverse possession) เป็นคำที่ใช้กันในระบบกฎหมายไม่เป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับในระบบประมวลกฎหมายจะใช้คำว่า “การได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความ” (acquisition of ownership by prescription) ซึ่งว่าการครอบครองปรปักษ์เป็นที่ยอมรับว่าเป็นแนวคิดเดียวกับการได้กรรมสิทธิ์โดยอายุความ จนกระทั่งเรามักจะกล่าวกันว่าเป็นการได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์ แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยโรมัน แต่เดิมนั้น

^๓ ศาสตราจารย์ ดร. วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๖, ๒๕๖.

กฎหมายโรมันยอมให้ใช้อายุความในการตัดฟ้อง ต่อมายอมให้ผู้ครอบครองทรัพย์สินยกอายุความขึ้นต่อสู้ว่าฟ้องคดีไม่ได้เนื่องจากเลยอายุความ ลักษณะการใช้อายุความตัดฟ้องหรือเป็นข้อต่อสู้นี้ได้ผสมผสานกันจนกลายเป็นแนวคิดใหม่เรื่องอายุความได้สิทธิ (acquisition prescription) ซึ่งในภาษาโรมันเรียกว่า “usucapio” โดยยอมให้ผู้ครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นยกอายุความขึ้นต่อสู้กับเจ้าของกรรมสิทธิ์ เป็นการตัดฟ้องของเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่จะมาฟ้องเรียกร้องกรรมสิทธิ์คืน ในเวลาต่อมาแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับทั้งในระบบกฎหมายไม่เป็นลายลักษณ์อักษร และในระบบประมวลกฎหมาย ซึ่งเป็นระบบที่กฎหมายไทยปัจจุบันใช้อยู่^๕

การได้กรรมสิทธิ์โดยการครอบครองปรปักษ์มีใช้ของประเทศไทยมาแต่เดิม กฎหมายเก่าของไทยไม่รับรู้การได้กรรมสิทธิ์ทางการครอบครองปรปักษ์ เพราะในสมัยก่อนยังไม่มีแนวคิดเรื่องกรรมสิทธิ์กับสิทธิครอบครองอย่างชัดเจน อีกทั้งพระธรรมศาสตร์ฮินดูซึ่งเป็นที่มาของกฎหมายไทยในสมัยโบราณก็ไม่สนับสนุนเรื่องการครอบครองปรปักษ์ เนื่องจากเห็นว่าเป็นการผิดศีลธรรมและไม่สมเหตุสมผล แม้ธรรมศาสตร์บางคัมภีร์จะรับรองเฉพาะสังหาริมทรัพย์ก็รับรองโดยมีข้อยกเว้นหลายประการ ในขณะที่พระธรรมศาสตร์คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดไม่ยอมใช้แนวคิดเรื่องการครอบครองปรปักษ์กับอสังหาริมทรัพย์เลย อย่างไรก็ตาม คัมภีร์ที่แต่งขึ้นในเวลาต่อมาได้ยอมใช้แนวคิดดังกล่าวกับอสังหาริมทรัพย์ แต่จะกำหนดอายุความให้มีระยะเวลาเป็นสองเท่า สามเท่า จนถึงเจ็ดเท่าของระยะเวลาอายุความที่ใช้สำหรับสังหาริมทรัพย์^๖

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ประเทศไทยมีการปรับปรุงประเทศด้านต่างๆ เพื่อต่อต้านภัยจากมหาอำนาจตะวันตก รวมถึงการปฏิรูประบบกฎหมายไทยในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งแนวทางที่จะปฏิรูปกฎหมายใหม่ให้ทันสมัยจนประเทศตะวันตกยอมรับ และพอใจนั้นอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายเก่าของไทยให้เป็นระบบกฎหมายแบบที่ใช้กันในทวีปยุโรปและอเมริกา คณะกรรมการตรวจ และชำระร่างกฎหมายได้พิจารณาเห็นว่า ระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายที่มีกฎหมายโรมันเป็นหลักเป็นระบบกฎหมายที่เหมาะสมกับประเทศไทยมากกว่าระบบกฎหมายอังกฤษ เนื่องจากเป็นระบบที่แบ่งหมวดหมู่กฎหมายอย่างมีระเบียบ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องด้านกฎหมายเข้าใจง่าย ชัดเจน และใช้สะดวก นอกจากนี้ การที่ประเทศไทยเลือกระบบกฎหมายของประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายยังมาจากเหตุผลสำคัญคือ ความต้องการปลดปล่อยลัทธิสภาพนอกอาณาเขตจากประเทศต่าง ๆ ที่ใช้ระบบประมวลกฎหมายด้วย^๗

^๕ สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๗.

^๖ ร. แลงการ์ด, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๕๔.

^๗ พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๔๘-๖๒.

สำหรับประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์นั้น ประเทศไทยต้องใช้เวลาประมาณสามสิบปีในการร่าง คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายได้แบ่งเนื้อความในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ออกเป็นบรรพเพื่อความสะดวกในการร่าง การแบ่งนี้แบ่งเป็น ๖ บรรพแบ่งตามหลักสากล ส่วนเนื้อความในร่างประมวลกฎหมายนี้ คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสังคมไทย โดยถือกฎหมายเดิมเป็นหลัก ในส่วนที่ไม่มีระบุไว้ในกฎหมายเดิมจึงจะดัดแปลงจากกฎหมายต่างประเทศมาใช้ กรณีบรรพ ๔ ว่าด้วยเรื่องทรัพย์สินนั้น คณะกรรมการร่างกฎหมายต้องศึกษาเรื่องกฎหมายที่ดินของไทยก่อนร่าง เพื่อให้รู้ความต้องการปัจจุบันของรัฐบาลในเรื่องที่เกี่ยวกับที่ดิน เนื่องจากการถือที่ดินจะมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศในเวลาข้างหน้าต่อไป^๙

คำว่า “ครอบครองปรปักษ์” มิได้บัญญัติไว้ในกฎหมายฉบับใดของประเทศไทย แต่นักกฎหมายทราบว่ามีมาถึงการครอบครองตามประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ บรรพ ๔ เรื่องทรัพย์สิน มาตรา ๑๓๘๒ ซึ่งเป็นการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยความสงบ และโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของตามระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ การครอบครองปรปักษ์ต่างจากการครอบครองโดยทั่วไปซึ่งเป็นเพียงการยึดถือทรัพย์สินโดยเจตนาจะยึดถือเพื่อตนเท่านั้น มิได้เจตนาเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น^{๑๐} แต่การครอบครองปรปักษ์เป็นการครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้น ดังระบุไว้ในประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๘๒ ว่า

“บุคคลใดครอบครองทรัพย์สินของผู้อื่นไว้โดยความสงบ และโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ถ้าเป็นอสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาสิบปี ถ้าเป็นสังหาริมทรัพย์ได้ครอบครองติดต่อกันเป็นเวลาห้าปี ไซ้ว่า บุคคลนั้นได้กรรมสิทธิ์”^{๑๑}

เมื่อพิจารณาสาระสำคัญในประมวลแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๑๓๘๒ แล้ว จะพบองค์ประกอบของการครอบครองปรปักษ์ดังนี้

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์สิน

ทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สิน^{๑๒}ของผู้อื่น แสดงว่าทรัพย์สินนั้นเป็นทรัพย์สินที่มีเจ้าของ และเจ้าของทรัพย์สินมิใช่ผู้ครอบครองปรปักษ์ หากเป็นที่ดินก็ต้องเป็นที่ดินที่ออกโฉนดแล้ว

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๐} โสภณ รัตนกร, “การครอบครองปรปักษ์: ชื่อที่อาจทำให้หลงผิด”, *วารสารนิติศาสตร์*, ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (มิถุนายน ๒๕๓๐): ๗๓.

^{๑๑} *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖*, หน้า ๔๑๖.

^{๑๒} ทรัพย์สิน หมายถึง วัตถุมีรูปร่างและวัตถุไม่มีรูปร่าง ซึ่งอาจมีราคาและอาจถือเอาได้ ดูรายละเอียดใน *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖*, หน้า ๘๖.

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของเจตนาของผู้ครอบครองทรัพย์สิน ซึ่งรู้อยู่แล้วว่าทรัพย์สินดังกล่าวมิใช่ทรัพย์สินของตน และเป็นทรัพย์สินที่มีเจ้าของ แต่ผู้ครอบครองทรัพย์สินต้องการครอบครองทรัพย์สินนั้นด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ ซึ่งเป็นเจตนาที่มีลักษณะเป็นปรักษ์ต่อความเป็นเจ้าของของเจ้าของทรัพย์สินที่แท้จริง

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำ โดยผู้กระทำมีการกระทำต่อทรัพย์สินของผู้อื่นที่เรียกว่า “ครอบครองติดต่อกัน” โดยลักษณะของการครอบครองเป็นไป “โดยความสงบ” และ “โดยเปิดเผย” ด้วยเจตนาเป็นเจ้าของตามระยะเวลาที่กฎหมายบัญญัติไว้ คือ สิบปีสำหรับอสังหาริมทรัพย์^{๑๒} และห้าปีสำหรับสังหาริมทรัพย์^{๑๓} แสดงว่าผู้กระทำได้ใช้ความพยายามตามรูปแบบที่กฎหมายบัญญัติจนกระทั่งได้ทรัพย์สินนั้นมาเป็นของตนเอง

จากองค์ประกอบของบทบัญญัติเรื่องการครอบครองทรัพย์สินในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๑๓๘๒ ทำให้เกิดประเด็นปัญหาว่าการบัญญัติกฎหมายเรื่องนี้จะเป็นการสนับสนุนให้คนในสังคมแย่งการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่นหรือไม่ และเรื่องดังกล่าวจะเป็นการกระทำที่เรียกว่าทินนาทานในพระพุทธศาสนาหรือไม่ อย่างไร

๓. ปัญหาและเกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทธศาสนา

คำว่า “อทินนาทาน” ตามรูปศัพท์แยกออกได้เป็น อ-ทินฺน-อาทาน กล่าวคือ “อ” หมายถึง ไม่ (อ มาจาก น ศัพท์ ใช้นำหน้านามที่อักษรตัวต้นเป็นพยัญชนะ โดยเปลี่ยนเป็น อ) “ทินฺน” หมายถึง (อันเขา) ให้แล้ว มอบแล้ว ถวายแล้ว อนุญาตแล้ว และ “อาทาน” หมายถึง การถือเอา การฉวย การจับ^{๑๔} เมื่อรวมความแล้ว “อทินนาทาน” หมายถึง การยึดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้อนุญาต

^{๑๒} อสังหาริมทรัพย์ หมายถึง ที่ดิน ทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินมีลักษณะเป็นการถาวรหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น ทรัพย์สินที่ติดอยู่กับที่ดิน และทรัพย์สินที่ติดอยู่กับที่ดินหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย ดูรายละเอียดใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖, หน้า ๘๖.**

^{๑๓} สังหาริมทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สินที่ไม่ใช่สังหาริมทรัพย์ และสิ่งติดอยู่กับทรัพย์สินนั้น ดูรายละเอียดใน **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖, หน้า ๘๖.**

^{๑๔} **พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษ, พระอุตรคณธิการ (ชวินทร์ สรค์คำ) และรองศาสตราจารย์ ดร. จำลอง สารพัดนึก รวบรวมและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญหา, ๒๕๔๖), หน้า ๑, ๘๐, ๒๕๑.**

คำว่า “อภินิหาร” ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น นักวิชาการได้ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกัน เช่น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายอภินิหารว่า “ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย, ขโมยสิ่งของ, ลักทรัพย์”^{๑๕} เช่นเดียวกับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสที่ทรงให้ความหมายว่า “ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้”^{๑๖} ซึ่งเป็นไปทำนองเดียวกับ**พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎกฯ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**ที่ให้ความหมายว่า “การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้, การถือเอาสิ่งของของผู้อื่นหวงแห”^{๑๗} ส่วนพระไตรปิฎกนั้น สมเด็จพระสังฆราชเจ้าทรงบัญญัติอภินิหารไว้ในพระวินัยที่ว่าด้วยปาโรชสิกขาบทที่สองมีใจความว่า “...ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบ้าง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า ‘เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย’...”^{๑๘} ดังนั้น เมื่อมองจากภาพรวมแล้วความหมายของคำว่า “อภินิหาร” ของนักวิชาการจะตรงกับพุทธบัญญัติ กล่าวคือ มีการกระทำที่เรียกว่าถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อนุญาตด้วยจิตที่คิดจะลักขโมย แต่ในพุทธบัญญัติจะกล่าวถึงมูลค่าของทรัพย์เพื่อกำหนดโทษของบรรพชิตด้วย

สำหรับความเห็นของผู้เขียนนั้น ความหมายของคำว่า “อภินิหาร” หมายถึง การกระทำใด ๆ อันประกอบด้วยเจตนาละเมิดกรรมสิทธิ์หรือความครอบครองทรัพย์ของผู้อื่น ทั้งนี้ไม่ว่าสิ่งนั้นจะมีมูลค่าเท่าใดก็ตาม

อภินิหารแบ่งได้เป็นสามประเภท ได้แก่ โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉาโยจรกรรม

๑. โจรกรรม เป็นกริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มิผู้ให้ด้วยอาการของโจร^{๑๙} ซึ่งผู้เขียนจะขอแบ่งโจรกรรมออกเป็นสองหมวด ได้แก่ หมวดโจร และหมวดกลโกง

หมวดโจรเป็นการกระทำที่ละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยอาการของพวกโจรอย่างชัดเจน หมวดโจรนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มย่อย ได้แก่ ๑) กลุ่มขโมย ตัดช่อง ย่องเบา ลัก ลักซ่อน ลักต้อน ลักลอบ ลักสับ และสับเปลี่ยน ๒) กลุ่มฉก ฉกชิง วังราว แย่ง ชิง ตีชิง และปล้น และ ๓) กลุ่มกดขี่ และกรรโชก

^{๑๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๖๒.

^{๑๖}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖.

^{๑๗}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก บาลี-โรมัน-ไทย เล่ม ๑ อักษร อ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๖.

^{๑๘}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘-๗๙.

^{๑๙}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

หมวดกลไกเป็นการกระทำที่ต้องอาศัยกลุ่บายเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ เพื่อให้ได้ทรัพย์สินที่มิใช่ของตนมาโดยทุจริต ซึ่งการกระทำเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับการทุจริต และการปกปิดความจริง หมวดกลไกนี้สามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มย่อย ได้แก่ ๑) กลุ่มหลอกลวง ปลอม หลอก และลวง ๒) กลุ่มตุ้ม และ ๓) กลุ่มฉ้อ ฉ้อโกง ฉ้อฉล ฉ้อราษฎร์บังหลวง ตระบัด เบียดบัง และยกยอก^{๒๐}

เมื่อเปรียบเทียบการกระทำในหมวดโจรกับการกระทำในหมวดกลไกแล้ว จะเห็นว่ามีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การกระทำในหมวดโจรนั้นเน้นการเอาทรัพย์สินของบุคคลอื่นในลักษณะของโจรผู้ร้าย ซึ่งอาจใช้กำลัง และอาวุธบ้างในบางกรณี แต่การกระทำในหมวดกลไกจะเน้นการใช้กลุ่บายเล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ

๒. อนุโลมโจรกรรม เป็นกิริยาที่แสวงหาทรัพย์สินในทางไม่บริสุทธิ์ แม้จะไม่นับเข้าในลักษณะของโจร^{๒๑} ก็ถือว่าเป็นความผิดต่อนานาน เนื่องจากเป็นลักษณะการแสวงหาทรัพย์สินจากความสัมพันธ์โดยมิชอบ การกระทำในขายนี้นี้ได้แก่ สมโจร ปอกลอก และรับสินบน จากการศึกษาพบว่า ไม่ว่าเรื่องสมโจร เรื่องปอกลอก หรือเรื่องรับสินบนล้วนแต่เป็นเรื่องที่เน้นถึงลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นไปเพื่อหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองอย่างไม่ถูกต้อง และไม่เป็นธรรม

๓. ฉายาโจรกรรม เป็นการกระทำอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่จัดอยู่ในโจรกรรม เนื่องจากมิได้เป็นการกระทำที่มีเจตนาทำให้เจ้าของทรัพย์สินขาดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของตนไปแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการกระทำที่ทำให้ทรัพย์สินของผู้อื่นสูญเสีย และเป็นการกระทำที่ตนนำทรัพย์สินของผู้อื่นมาใช้^{๒๒} ด้วยการถือวิสาสะ^{๒๓} เกินขอบเขต การกระทำในขายนี้นี้ได้แก่ ผลาญ และหยิบฉวย

สำหรับที่มาของการบัญญัติต่อนานานแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ที่มาของการบัญญัติต่อนานานของบรรพชิต และที่มาของการบัญญัติต่อนานานของคฤหัสถ์

ที่มาของการบัญญัติต่อนานานของบรรพชิต คือ เรื่องธัญญุมภการบุตรลักไม้ของพระเจ้าพิมพิสาร ดังปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นสาระสำคัญว่า พระธัญญุมภการบุตรต้องการสร้างกุฏิไม้จึงไป

^{๒๐}ปฐมรัตน์ สุชียามานนท์, “ต่อนานานในแนวคิดและวิถีชีวิตของคนไทย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓-๒๕.

^{๒๑}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, หน้า ๒๑.

^{๒๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๒๓}คำว่า “วิสาสะ” หมายถึง ความคุ้นเคย ความสนิทสนม การถือความเป็นกันเอง เช่น หยิบของไปโดยถือวิสาสะ ซึ่งลักษณะการถือวิสาสะในพระพุทธศาสนานั้นต้องมียศประกอบห้าอย่าง ดังนี้ ๑) เจ้าของทรัพย์สินและผู้ถือเอาทรัพย์สินต้องเคยพบเห็นกันมาก่อน ๒) ทั้งสองต้องเคยคบหาสมาคมกันมาก่อน ๓) เจ้าของทรัพย์สินเคยอนุญาตให้กระทำเช่นนั้นได้ ๔) เจ้าของทรัพย์สินต้องมีชีวิตอยู่ และ ๕) เมื่อเจ้าของทรัพย์สินนั้นรู้ว่ามี การถือเอาทรัพย์สินนั้นแล้วเขาจะพอใจ ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๖/๒๒๙: พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๘๒.

ขอไม้จากเจ้าพนักงานป่าไม้ เจ้าพนักงานป่าไม้บอกว่าหากพระเจ้าพิมพิสารรับสั่งให้พระราชทาน แก่ท่านก็จะอนุญาตให้ชนไม้ไป ธนียกุมการบุตรจึงถือเอาพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสารครั้งที่ พระองค์เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ใหม่ ๆ เป็นคำอนุญาตที่ว่าถวายหญ้า ไม้ และน้ำแก้วนพรหมณ ขอให้สมณพรหมณใช้สอยเถิด เจ้าพนักงานป่าไม้คิดว่าเป็นเรื่องจริง และภิกษุคงจะพูดแต่ความจริง จึงได้อนุญาตให้ชนไม้ไปได้ เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ และประชาชนรู้เรื่องก็พากันตำหนิการ กระทำดังกล่าว บรรดาภิกษุจึงนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ เมื่อพระพุทธองค์ทรง สอบสวนแล้วได้ทรงบัญญัติให้การกระทำดังกล่าวเป็นปาราชิกสิกขาบทที่สองเพื่อใช้เป็นพระวินัยของ บรรพชิตว่า

ภิกษุใด ถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลัก มีมูลค่าเท่ากับอตรโศทที่ พระราชาทั้งหลายจับโจรได้แล้วประหารบ้าง จองจำบัง เนรเทศบ้าง บริภาษว่า ‘เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคน พาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย’ ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นใด ภิกษุผู้ถือเอา ทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้เช่นนั้น แม้ภิกษุนั้นเป็นปาราชิก หาสังวาส^{๒๔}มิได้^{๒๕}

อภินิหารจึงเป็นการกระทำที่พระพุทธองค์ทรงเห็นความสำคัญจนถึงกับทรงบัญญัติให้ บรรพชิตผู้กระทำความผิดปาราชิก การบัญญัติสิกขาบทนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ เรื่องการเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พระพุทธศาสนาไม่ สนับสนุนให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ทั้งนี้เพื่อความถูกต้องเป็น ธรรม และความสงบสุขเรียบร้อยในสังคมนั่นเอง

สำหรับคฤหัสถ์นั้น อภินิหารเป็นศีลธรรมพื้นฐานของมนุษย์ในทุกสังคม อภินิหารใน พระพุทธศาสนานั้นแม้จะไม่มีเหตุการณ์เป็นต้นบัญญัติเหมือนของบรรพชิต แต่เราอาจกล่าวได้ว่า อภินิหารเป็นข้อบัญญัติที่ใช้ในสังคมมาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น จักกวัตติสูตร^{๒๖} และ อัคคัณณสูตร^{๒๗}ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงที่มาของอภินิหารไว้ดังนี้

^{๒๔}สังวาส หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันของสงฆ์ ได้แก่ การมีสิกขาบทเสมอกัน การสวดปาฏิโมกข์ ร่วมกัน การทำสังฆกรรมร่วมกัน ถ้ากล่าวว่า หาสังวาสไม่ได้ จะหมายถึง ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน คือ ไม่เป็น พวกเดียวกัน อยู่ด้วยกันไม่ได้ ไม่มีฐานะและสิทธิเสมอกัน ดูรายละเอียดใน วิ.มท. (ไทย) ๑/๙๒/๘๒: พระธรรม ปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๖-๓๑๗.

^{๒๕}วิ.มท. (ไทย) ๑/๘๙/๗๘-๗๙.

^{๒๖}จักกวัตติสูตรเป็นชื่อพระสูตรแสดงหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิที่เรียกว่า “จักรวรรดิวัตร” อัน เป็นเหตุให้แก่วิจิตประการเกิดขึ้น และทรงใช้จักรนี้แผ่พระราชอาณาจักรปราบศัตรูจนมีเมืองขึ้นทั้งสิ้นสี่ทิศ ดู รายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๕.

^{๒๗}อัคคัณณสูตรเป็นพระสูตรที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องต้นกำเนิดหรือวิวัฒนาการของ โลกไว้อย่างแจ่มแจ้ง ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓.

อทินนาทานในจกัถวัตติสูตรเกิดขึ้นเมื่อกษัตริย์พระองค์หนึ่งไม่ทรงประพฤติ จักรวรรดิวัตร
 ดังที่พระเจ้าจักรพรรดิทั้งเจ็ดพระองค์ได้เคยทรงประพฤติมา จึงทำให้พระองค์ไม่ทรงมีแก้วเจ็ด
 ประการ^{๒๘} บ้านเมืองของพระองค์จึงไม่รุ่งเรือง ประชาชนประสบความเดือดร้อน ออดอยาก ต้อง
 ขโมยเขากิน เนื่องจากกษัตริย์พระองค์นี้มีได้พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนที่ไม่มียศมีทรัพย์ การถือเอา
 สิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมยหรืออทินนาทานจึงเกิดขึ้น เมื่ออทินนาทานแพร่หลาย
 อกุลธรรมต่าง ๆ ก็พลอยแพร่หลายไปด้วย ผู้คนในสมัยนั้นจึงมีอายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และพละ
 เสื่อมถอยลง จนกระทั่งผู้คนเริ่มเกิดความรู้สึกสำนึกถึงคุณค่าของธรรมแล้วตั้งใจปฏิบัติธรรม คุณภาพ
 ชีวิตของผู้คนจึงค่อย ๆ ปรากฏขึ้นมาโดยลำดับอีกครั้ง^{๒๙} ส่วนอทินนาทานในอัครัญญสูตรนั้นเกิด
 ขึ้นหลังจากวิวัฒนาการของมนุษย์ และโลกได้ดำเนินมาจนถึงเรื่องการตกลงแบ่งข้าวสาละ และ
 ปักเขตแดนกันในสังคม ครั้งนั้นคนที่มีนิสัยโลภได้ไปถือเอาส่วนอื่นที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้มาบริโภคทั้งที่
 ตนเองก็มีทรัพย์ส่วนของตนแล้ว เมื่อเขาถูกจับได้ผู้ทำความผิดก็รับคำว่าจะไม่ประพฤติเช่นนั้นอีก
 อย่างไรก็ตามเขายังคงประพฤตอทินนาทานอีกจนกระทั่งถึงครั้งที่สาม เมื่อเขาถูกจับได้ก็ถูกคนอื่น
 ประชดโทษ จึงกล่าวได้ว่าเมื่ออทินนาทานปรากฏขึ้นในสังคม การครหา การพูดเท็จ และการถืออาชูร
 จึงปรากฏ ต่อมาผู้คนได้จัดประชุมเพื่อหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นโดยคัดเลือกกษัตริย์ขึ้น
 มาปกครองพวกตน หลังจากนั้น คนวรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ และวรรณะศูทรจึงเกิดขึ้นตาม
 ลำดับ^{๓๐}

จากจกัถวัตติสูตรและอัครัญญสูตรข้างต้น อทินนาทานถือได้ว่าเป็นอกุลธรรมเริ่มต้นที่ก่อให้เกิด
 อกุลธรรมอื่น ๆ ตามมาในสังคมมนุษย์ เมื่อพระพุทศศาสนาเกิดขึ้นแล้วอทินนาทานจึงได้รับ
 บัญญัติไว้เป็นหลักปฏิบัติเพื่อขัดเกลาตัวเองในศีลห้า ศีลแปด ศีลสิบ และกุศลกรรมบถสิบที่ว่า
 “อทินนาทานา เวรมณี” แปลว่า เว้นจากการกระทำอทินนาทาน

เกณฑ์ตัดสินอทินนาทานในพระพุทศศาสนาเถรวาทดูได้จากองค์ประกอบของการกระทำ
 อทินนาทานห้าองค์ประกอบ ดังนี้

๑. วัตถุอันผู้อื่นหวงแหน (ปรปริคคหิต)
๒. ความเป็นผู้มีความสำคัญว่าเป็นของอันผู้อื่นหวงแหน (ปรปริคคหิต สญญตา)
๓. จิตคิดจะลัก (เถยยจิตต)
๔. ความพยายาม (อุปทุกโม)

^{๒๘} แก้วเจ็ดประการได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ชุนคลังแก้ว และปริณายกแก้ว
 ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑/๖๐.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒.

^{๓๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

๕. ลักมาได้ด้วยความพยายามนั้น (เตน หรณ)^{๓๑}

เกณฑ์ตัดสินอภินิหารดังกล่าวข้างต้นเป็นเกณฑ์ที่ใช้ตัดสินว่าการกระทำใดเป็นความผิดอภินิหาร เมื่อพิจารณาสาระสำคัญในเกณฑ์ตัดสินอภินิหารในพระพุทธานุญาตแล้ว จะพบองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์

ทรัพย์นั้นจะต้องเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ หรือทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของ แต่มีคนหวงแหน

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของความคิด และเจตนาของผู้กระทำ โดยผู้กระทำรู้ว่าทรัพย์ดังกล่าวนั้นมีลักษณะเข้าข่ายข้อใดข้อหนึ่งระหว่างทรัพย์ที่มีเจ้าของ ทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน แต่ผู้กระทำยังคงมีเจตนาทุจริตคิดจะเอาทรัพย์นั้นไปโดยมิชอบ

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำ โดยผู้กระทำใช้ความพยายามในรูปแบบต่างๆ จนกระทั่งได้ทรัพย์นั้นมา ความพยายามของผู้กระทำนั้นเป็นได้ทั้งการกระทำด้วยตนเอง และ/หรือการกระทำการด้วยการสั่งให้ผู้อื่นกระทำการแทน

สำหรับโทษของอภินิหารนั้น บรรพชิต และคฤหัสถ์ผู้กระทำการที่เข้าเกณฑ์ตัดสินอภินิหารย่อมต้องรับโทษ คือ โทษจากกฎแห่งกรรม ซึ่งเป็นโทษที่ให้ผลในชาตินี้ และชาติหน้า^{๓๒} ซึ่งผู้กระทำอภินิหารจะได้รับโทษตามความหนักเบาแตกต่างกันไปตามวัตถุ คุณธรรมของเจ้าของวัตถุ เจตนา และความพยายาม

โทษที่ให้ผลในชาตินี้ได้แก่ การต้องอาบัติที่บัญญัติไว้ในพระวินัย (สำหรับบรรพชิต) และโทษที่กฎหมายในสังคมกำหนด (สำหรับคฤหัสถ์) และโทษสื่ออย่างแรกของโทษแห่งทุจริตทำอย่าง^{๓๓}

^{๓๑}คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, **มังคลัตถปิณี แปล เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๔: พระสิริมงคลจารย์, **มงคลบาลี ภาค ๑ มงคลตปิณี (ปรโม ภาค)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐๓.

^{๓๒}อ.พุทธ. (ไทย) ๒๐/๑/๕๗-๕๘.

^{๓๓}อ.พุทธ. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

ได้แก่ ตัวผู้กระทำความผิดทันทันทันหมดความภาคภูมิใจในตัวเองเนื่องจากกระทำผิด ผู้มีคุณธรรมดีเยี่ยม ความประพฤติของผู้กระทำผิดทันทันทันได้ ข้าราชการชั่วร้ายของผู้กระทำความผิดทันทันทันเป็นที่รู้จักในสังคม และผู้กระทำความผิดทันทันทันจะตายอย่างไม่มีสติ

โทษที่ให้ผลในชาติหน้าคือ การเกิดเป็นมนุษย์ที่เดือดร้อนเรื่องทรัพย์สิน และการไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาติ นรก^{๓๔} ซึ่งหมายความว่าบุคคลนั้นยังต้องอยู่ในสังสารวัฏ คือ เวียนว่ายตายเกิดเพื่อรับผลของกรรมที่กระทำจนกว่าจะหมดกรรมที่เข้ามา หรือจนกว่าบุคคลนั้นจะสามารถตรัสรู้และดับขันธปรินิพพาน

๔. พุทธจริยธรรมว่าด้วยการครอบครองทรัพย์สิน

เมื่อนำเกณฑ์ตัดสินอภินิหารมาพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์ตัดสินการครอบครองทรัพย์สินแล้ว พบว่ามีความสอดคล้องกันในองค์ประกอบหลักต่อไปนี้

๑. องค์ประกอบเกี่ยวกับทรัพย์

ทรัพย์ที่จะเข้าข่ายการกระทำความผิดทันทันทันเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ ทรัพย์ที่มีผู้ครอบครอง หรือทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของแต่มีคนหวงแหน ส่วนทรัพย์ที่จะเข้าข่ายการครอบครองทรัพย์สินเป็นทรัพย์ที่มีเจ้าของ แสดงว่าทรัพย์ของการกระทำทั้งสองประเภทเป็นทรัพย์ที่ไม่ใช่ของผู้กระทำความผิดทันทันทัน และเป็นทรัพย์ที่ไม่ใช่เป็นของผู้ครอบครองทรัพย์สิน

๒. องค์ประกอบภายในของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายในของผู้กระทำเป็นเรื่องของความคิด และเจตนา องค์ประกอบภายในทั้งของผู้กระทำความผิดทันทันทัน และผู้ครอบครองทรัพย์สินนั้นคือ ผู้กระทำรู้อยู่แล้วว่าจะกระทำต่อทรัพย์ที่มีใช้ของตนเอง แต่ยังมีเจตนาทุจริตคิดจะเอาทรัพย์นั้นไปโดยมิชอบ โดยการครอบครองทรัพย์สินจะเน้นในส่วนที่ว่าครอบครองด้วยเจตนาเป็นเจ้าของอย่างชัดเจน

๓. องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำ

องค์ประกอบภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องของการกระทำที่ใช้ความพยายามจนประสบผล โดยการกระทำความผิดทันทันทันนั้นจะมีหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นรูปแบบโจรกรรม อนุโลมโจรกรรม หรือ ฉวยโจรกรรมดังได้อธิบายแล้วข้างต้น ในขณะที่การครอบครองทรัพย์สินจะเน้นไปที่รูปแบบตามที่

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน.

กฎหมายกำหนด กล่าวคือ เป็นการครอบครองติดต่อกันเป็นระยะเวลา และลักษณะการครอบครองต้องเป็นไปโดยสงบและโดยเปิดเผยด้วยเจตนาเป็นเจ้าของ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบหลักทั้งสามองค์ประกอบแล้ว กล่าวได้ว่าการครอบครองทรัพย์สินเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระทำอภินันทนาการ ซึ่งผลของการกระทำอภินันทนาการนั้นคือ ผลตามกฎหมายที่ผู้กระทำจะต้องรับโทษตามกฎหมายบ้านเมืองหรือกฎหมายของสังคม กฎแห่งกรรมในชาตินี้ หรือกฎหมายแห่งกรรมในชาติหน้า ดังนั้น เมื่อเราตีความว่าการครอบครองทรัพย์สินเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระทำอภินันทนาการ ผลของการกระทำที่เรียกว่าครอบครองทรัพย์สินก็จะต้องเป็นไปตามผลของการกระทำอภินันทนาการดังกล่าว กล่าวคือ ผู้ครอบครองทรัพย์สินจะต้องได้รับโทษที่ไปแย่งการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่น ผู้กระทำควรจะได้รับโทษตามกฎหมายของบ้านเมือง และต้องได้รับโทษตามกฎหมายแห่งกรรมด้วย แต่ความเป็นจริงในสังคมไทยกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น ผู้ครอบครองทรัพย์สินนอกจากจะมิได้รับการลงโทษจากกฎหมายบ้านเมืองแล้ว ผู้กระทำกลับได้รางวัลจากกฎหมายครอบครองทรัพย์สินด้วยการให้โอกาสผู้ครอบครองทรัพย์สินสามารถขอเป็นเจ้าของทรัพย์สินนั้นได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งการบัญญัติกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งต่อหลักจริยธรรมของคนในสังคม และกลายเป็นประเด็นให้เกิดคำถามว่าถ้ากฎหมายที่บัญญัติมามีความขัดแย้งกับหลักจริยธรรมหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้ว พระพุทธศาสนาจะหาทางออกสำหรับความขัดแย้งดังกล่าวได้หรือไม่ อย่างไร

เพื่อนำไปสู่ความสงบสุขของคนในสังคมไทย แนวทางจัดการปัญหาความขัดแย้งระหว่างการครอบครองทรัพย์สินกับอภินันทนาการตามพุทธจริยธรรมสามารถกระทำได้ด้วยการหาสาเหตุของปัญหาว่ามีสาเหตุ จากนั้นจึงจัดการแก้ไขปัญหามาตามสาเหตุนั้น จากการศึกษาอภินันทนาการกับประเด็นปัญหาการครอบครองทรัพย์สินครั้งนี้ ผู้เขียนพบว่าสาเหตุของปัญหาการครอบครองทรัพย์สินมาจากสาเหตุภายนอกและสาเหตุภายใน

สาเหตุภายนอกที่สำคัญสำหรับปัญหาการครอบครองทรัพย์สินที่เกิดขึ้นในสังคมไทยคือ การบัญญัติกฎหมายรับรองการครอบครองทรัพย์สินไว้ในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์แรกเริ่มของการบัญญัติเรื่องครอบครองทรัพย์สินของจักรวรรดิโรมันจะเป็นเรื่องของรูปแบบการโอนทรัพย์สิน กล่าวคือ ถ้าการโอนทรัพย์สินไม่ทำให้ถูกต้องตามแบบวิธีแล้ว การโอนทรัพย์สินนั้นจะตกเป็นโมฆะ ปัญหาจะเกิดขึ้นเมื่อมีการโอนทรัพย์สินเกิดขึ้น แต่ไม่ได้ทำให้ถูกต้องตามแบบวิธี อาจเป็นเพราะว่าเมื่อผู้โอนได้รับค่าตอบแทนในทรัพย์สินไปแล้ว และผู้รับโอนได้เข้าครอบครองทำประโยชน์ในทรัพย์สินนั้นแล้ว ทั้งสองฝ่ายก็ปล่อยเลยตามเลย ซึ่งการปล่อยให้ผู้ทำประโยชน์ในทรัพย์สินนั้นเป็นผู้ไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมาย (เจ้าของทรัพย์สินเดิม) ก็มิได้สนใจในทรัพย์สินนั้น ทำให้เกิดความสับสนทางกฎหมาย คือ ขาดความชัดเจนและขาดความแน่นอนในเรื่องความเป็นเจ้าของ นักปราชญ์กฎหมายโรมันจึงคิดระบบกฎหมายว่าด้วยการครอบครองทรัพย์สินมาใช้ โดยให้ผู้รับโอนทรัพย์สินมาโดยไม่ถูกแบบที่กฎหมายกำหนดได้ครอบครองทรัพย์สินนั้นโดยเจตนาเป็นเจ้าของโดยสงบ และโดยเปิดเผยมาเป็นระยะเวลาที่กฎหมายเห็นสมควรแล้วก็ให้บุคคลนั้นมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้นไป

ต่อมา ในตอนปลายจักรวรรดิโรมันได้มีการขยายหลักกฎหมายเรื่องครอบครองทรัพย์สินไปใช้กับการได้การครอบครองทรัพย์สินโดยการกระทำผิดด้วย เช่น การบุกรุกที่ดินของผู้อื่น การขโมย หรือชิงทรัพย์ของผู้อื่นมา^{๓๕} ดังนั้นจึงถือได้ว่าการรับหลักกฎหมายของโรมันของประเทศไทยเป็นการเปิดช่องให้เกิดการครอบครองทรัพย์สินสะดวกขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการแย่งการครอบครองทรัพย์สินของบุคคลอื่น

ส่วนสาเหตุภายในเป็นสาเหตุจากตัวบุคคลที่กระทำการครอบครองทรัพย์สินเองที่เขามีความโลภ หรือความอยากได้ ความโกรธ หรือความคิดประทุษร้าย และความหลงหรือการขาดปัญญาทำให้เกิดความไม่รู้ ซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกมูลเหตุการกระทำดังกล่าวว่า “อกุศลมูล” การกระทำการครอบครองทรัพย์สินแต่ละครั้งอาจเกิดจากความอยากได้ ความคิดประทุษร้าย หรือความหลงผิดสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งก็ได้ หรืออาจเกิดจากสาเหตุดังกล่าวมากกว่าหนึ่งสาเหตุก็ได้

เมื่อวิเคราะห์มาแล้วว่าปัญหาครอบครองทรัพย์สินเกิดจากสาเหตุภายนอก และสาเหตุภายในของผู้กระทำความผิด การแก้ไขปัญหาก็ต้องแก้ไขที่สาเหตุภายนอก และสาเหตุภายในดังกล่าว

เมื่อสาเหตุภายนอกของผู้กระทำเป็นเรื่องการบัญญัติกฎหมาย แนวทางการแก้ไขปัญหาก็ต้องอาศัยความร่วมมือของคนในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการด้านกฎหมาย นักการเมือง ประชาชนผู้เคยประสบปัญหาหรือกำลังประสบปัญหาการครอบครองทรัพย์สิน เรียกร้องให้รัฐดำเนินการตามแนวนโยบายด้านกฎหมาย และการยุติธรรมที่บัญญัติไว้ในมาตรา ๘๑ (๓) ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ว่า

รัฐ...ต้องจัดให้มีกฎหมายเพื่อจัดตั้งองค์กรเพื่อการปฏิรูปกฎหมายที่ดำเนินการเป็นอิสระเพื่อปรับปรุง และพัฒนากฎหมายของประเทศ รวมทั้งการปรับปรุงกฎหมายให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ โดยต้องรับฟังความคิดเห็นของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากกฎหมายนั้นประกอบด้วย^{๓๖}

ทั้งนี้ การปรับปรุง และพัฒนากฎหมายของประเทศในเรื่องการครอบครองทรัพย์สินจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องใช้ระยะเวลาและความร่วมมือของทุกฝ่าย เนื่องจากรัฐอาจมองข้ามความสำคัญของปัญหานี้ อาจละเลยเหตุที่มีปัญหาอื่นที่รัฐคิดว่ามีความสำคัญมากกว่า และอาจมองว่าเป็นปัญหา

^{๓๕} ศาสตราจารย์ ดร. วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียงมาตราว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔ มาตรา ๑๒๙-๑๔๓๔, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๓-๑๗๔.

^{๓๖} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พีรภาส จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๓๙.

ระหว่างราษฎรกับราษฎร มิใช่ปัญหาระหว่างรัฐกับราษฎร หรือปัญหาระหว่างรัฐกับรัฐที่จะต้องรับดำเนินการ

สำหรับแนวทางแก้ไขสาเหตุภายในของปัญหาการครอบครองทรัพย์สินนั้น เมื่อสาเหตุภายในของผู้กระทำการครอบครองทรัพย์สินเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในจิต หรือความคิดของตัวบุคคลนั้น ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบแก้ไขปัญหานี้โดยตรงก็คือ ตัวเขาเอง คุณธรรมที่ควรนำมาใช้แก้ไขปัญหาคือการครอบครองทรัพย์สินได้แก่

๑. ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ความเสียสละ และการให้ จะช่วยทำให้ความอยากได้ไม่รู้จักพอของบุคคลหมดไป เนื่องจากหากคนเรามีความพอใจในฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง หรือพอใจทรัพย์สินของตนเอง ก็จะไม่มีความอยากได้ทรัพย์สินของบุคคลอื่นเขา และยิ่งหากคนนั้นเป็นคนที่มีความเสียสละ หรือรู้จักการให้ด้วยแล้วก็จะทำให้ความรู้สึกอยากได้ทรัพย์สินของบุคคลอื่นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว การครอบครองทรัพย์สินย่อมจะไม่เกิดขึ้นจากมูลเหตุความอยากได้

๒. ความเมตตา หมายถึง ความรัก ความปรารถนาให้เขามีความสุข^{๓๗} ความเมตตาเป็นความรู้สึกที่ช่วยให้ความคิดประทุรวัช ความชุ่มเคื่องใจ ความไม่พอใจอย่างรุนแรงของบุคคลหมดไป เมื่อความรู้สึกดังกล่าวหมดไป การครอบครองทรัพย์สินที่มีมูลเหตุจากความรู้สึกเหล่านี้ย่อมจะไม่เกิดขึ้น

๓. ปัญญา หมายถึง ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความฉลาดอันเกิดจากการเรียน และคิด^{๓๘} ปัญญาเป็นความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง ผู้ที่มีปัญญาจะรู้จักแยกแยะเหตุผล ความดีความชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ และรู้จักจัดการกับสิ่งเหล่านั้น^{๓๙} เมื่อคนเกิดปัญญาขึ้นแล้ว ความสำคัญผิด ความเข้าใจผิด ความหมกมุ่น และความมัวเมา ย่อมจะหายไป

อนึ่ง คุณธรรมทั้งสามข้อข้างต้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีสติ ซึ่งทำให้คนมีความระลึกได้ว่า ตัวเองกำลังคิดอะไรอยู่ และความคิดนั้นเป็นความคิดอย่างไร การมีปัญญาจะทำให้ตัวเองแสดงพฤติกรรมที่สัมพันธ์กับคุณธรรมที่มีอยู่ในขณะนั้น ดังนั้นผู้ที่มีคุณธรรม อาทิ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ความเสียสละ การให้ ความเมตตา ปัญญา จะรู้สึกละเอียดใจ และเกรงกลัวต่อผลของการกระทำส่งผลให้บุคคลนั้นกระทำการต่าง ๆ ด้วยซื่อสัตย์สุจริต ซึ่งเมื่อบุคคลใดเป็นคนซื่อสัตย์สุจริตแล้ว บุคคลนั้นย่อมจะไม่เป็นผู้กระทำการครอบครองทรัพย์สินอย่างแน่นอน

^{๓๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗.

^{๓๘}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘๗.

^{๓๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๔.

๕. สรุป

การครอบครองทรัพย์สินเป็นรูปแบบหนึ่งของอภินันทานในพระพุทธศาสนา ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการครอบครองทรัพย์สินในสังคมไทยเป็นปัญหาความขัดแย้งในแง่ของความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของสังคม เนื่องจากการครอบครองทรัพย์สินเป็นการละเมิดกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยช่องทางที่กฎหมายเปิดทางไว้ให้ ซึ่งขัดต่อสามัญสำนึก และศีลธรรมอันดีของสังคม ปัญหาการครอบครองทรัพย์สินจะยังคงมีอยู่ต่อไปหากยังมีบัญญัติเรื่องดังกล่าวไว้ในประมวลแพ่งและพาณิชย์ของไทย และที่สำคัญที่สุดหากมนุษย์เรายังมีกิเลสตัณหา แม้จะมีกฎหมายบัญญัติห้ามการครอบครองทรัพย์สินที่เหี้ยมขาดเพียงใด ปัญหาการครอบครองทรัพย์สินก็ยังคงอยู่ในสังคมต่อไป

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลดัตถ์ปณี แปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระสิริมงคลอาจารย์. **มงคลบาลี ภาค ๑ มงคลดัตถ์ปณี (ปจโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. นครปฐม:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑-๖. กรุงเทพมหานคร : อจตยาภิเณนเนียม, ๒๕๕๓.

พจนานุกรมบาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา. พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) และรองศาสตราจารย์ ดร. จ้างลอง สารพัดนึก รวบรวมและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: เรืองปัญญา, ๒๕๕๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

ร. แลงการ์ด. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พีรภาส จำกัด, ม.ป.ป.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.

_____. **พจนานุกรมศัพท์พระไตรปิฎก บาลี-โรมัน-ไทย เล่ม ๑ อักษร อ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๕.

วิริยะ นามศิริพงศ์พันธุ์. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เรียงมาตราว่าด้วยทรัพย์สิน**

บรรพ ๔ มาตรา ๑๒๙๘-๑๔๓๔. กรุงเทพมหานคร : กองทุนศาสตราจารย์จิตติ ติงศภัทิย์
คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

_____. **คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน บรรพ ๔.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีลและเบญจธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน หน่วยที่ ๑-๘.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐.

หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช. **อธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะทรัพย์สิน.**
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสาส์น, ๒๕๒๐.

(๒) บทความ:

โสภณ รัตนกร. “การครอบครองปรปักษ์ : ชื่อที่อาจทำให้หลงผิด”, **วารสารนิติศาสตร์.** ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (มิถุนายน ๒๕๓๐): ๗๓.

(๓) วิทยานิพนธ์:

ปฐมรัตน์ สุชียามานนท์. “อภินันทนาการในแนวคิดและวิถีชีวิตของคนไทย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุญ. “การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๑ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๘”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗.